

Kritische bibliografie

MARX

Rob Devos

Walter Weyns, *Marx begrijpen. Een actuele inschatting van zijn denken*, Antwerpen/Amsterdam, Houtekiet, 2018, 19&p., € 19,99. ISBN 9789089246394

Karl Marx & Friedrich Engels, *De Duitse ideologie: I. Feuerbach en drie basisteksten van Karl Marx*, Vantilt, Nijmegen, 2018, 213p., € 19,95, ISBN 9789460043697

Karl Marx werd al een ruim aantal keren doodverklaard en daarna weer levend bevonden. Minstens blijft zijn denken, bij de tweehonderdste verjaardag van zijn geboorte, aanzetten tot studie, en meer nog, inspireren en controverse uitlokken. Twee recente publicaties getuigen van die interesse: een vertaling en een kritische introductie.

Henk Hoeks (+ 2017) en Hugues Boekraad hebben hun vroegere vertaling van het hoofdstuk over Feuerbach (SUN, 1972) herwerkt op basis van de nieuwe wetenschappelijke uitgave van *Deutsche Ideologie* in de Marx-Engels-Gesamtausgabe. Die MEGA-editie maakt volgens Hoeks in het *Voorwoord* duidelijk dat Marx en Engels in 1845 geen tweedelig systematisch boek voor ogen hadden waarin zij de theorie van het historisch materialisme zouden uiteenzetten. Hun opzet was heel wat bescheidener. Zij wilden een kritisch artikel schrijven over een toen net verschenen beschouwing van Bruno Bauer over Feuerbach. Maar zoals vaak gebeurde, de tekst deinde uit. Een titel is er niet, maar zou men kunnen afleiden uit het feit dat Marx twee jaar later in twee krantenberichten spreekt over ‘het werk dat Engels en ik samen schreven over de Duitse ideologie’.

De vertalers voegden aan *De Duitse ideologie. I. Feuerbach* de vertaling toe, eigenlijk de herziening van een vroegere vertaling, van drie klassieke teksten. De eerste gaat aan *De Duitse Ideologie* vooraf. Marx schreef de *Inleiding* van *Zur Kritik der Hegelschen Rechtsphilosophie* in oktober-december 1843 en publiceerde het artikel in de *Duits-Franse Jaarboeken* van 1844. De twee andere teksten komen meer dan een decennium na *De Duitse Ideologie*. Marx schreef de *Inleiding* van *Grundrisse der politischen Ökonomie* in augustus 1857, maar de tekst bleef onafgewerkt liggen. Het laatste fragment is het *Voorwoord* tot *Zur*

Kritik der politischen Ökonomie, dat in juni 1859 verscheen. Daarin zet Marx de basisinzichten van zijn economische theorie uiteen, in het bijzonder de waarde- en geldtheorie.

Het boek van Walter Weyns herinnerde mij in veel opzichten aan *Marx. Leven, leer en betekenis*. Dit Aula-boekje was het eerste wat ik over Marx las. Het was geschreven in het bruisende jaar 1968 door de theoloog-predikant en medeoprichter van de Nederlandse PvdA Willem Banning. In een even toegankelijke stijl volgt Weyns de weg van Marx, vanaf de kritische lezing van Hegels filosofie en zijn linkse volgelingen tot de economische analyse in *Das Kapital*. De auteur oordeelt trouwens, in tegenstelling tot bv. Louis Althusser, dat er geen sprake is van een breuk tussen de jonge en de late Marx. De filosofie van Marx werd al vaak uitgelegd, maar vooral de uiteenzetting over de structuur en dynamiek van het kapitalisme is nieuw en heel verhelderend. Leg maar eens uit wat ‘de tendentiële daling van de winstvoet van het kapitaal’ betekent. Weyns doet het. Hij volgt Marx’ geschiedenis, en hij vertelt tegelijkertijd een stuk eigen geschiedenis over de geweldige energie die de lectuur van Marx in hem opwekte sinds ‘een jongen Marx ontdekte’ en over de fascinatie, bewondering en afkeer, die hij nog altijd voelt.

Het centrale thema is de paradox van het marxisme. Enerzijds proclameren marxisten de opheffing van uitbuiting en vervreemding, de bevrijding van het proletariaat, meer nog: de emancipatie van de menselijke soort. Anderzijds hebben zogenaamd communistische regimes en hun leiders steevast de autoriteit van de meester ingeroepen om de ergste vormen van onderdrukking te legitimeren. Is die dubbele geschiedenis louter toeval? Nee, stelt Weyns, je vindt dus ook geen oplossing in een ‘terugkeer naar Marx’. De paradox is bij Marx zelf aanwezig en wellicht inherent aan de dialectiek. Enerzijds is de werkelijkheid voortdurend in beweging. De geschiedenis is nooit ten einde, nu niet en later niet. Anderzijds beoogt Marx een (wetenschappelijk) begrip van de hele werkelijkheid, een systeem dat neigt naar totalitaire afsluiting. Die dubbelzinnigheid, een erfenis van Hegel, doortrekt Marx’ hele denken, bijgevolg ook de filosofie-ideologie en de politiek in zijn spoor. Marx verschaftte zijn volgelingen ‘een hele apotheek middeltjes die ze immuniseerden tegen kritiek’ (27).

Even lijkt het erop alsof de auteur een oplossing vindt bij de Italiaanse operaïsten, meer bepaald hun ontdekking van Marx’ *Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie*. (Terloops: deze notities leveren een bijkomend argument voor een continue ontwikkeling bij Marx en geen ‘epistemologische breuk’.) Vooral het *Fragment over machines* is verrassend. Waar Marx eerst het ontmenselijkende karakter van de mechanisering aangeklaagd heeft, klinkt vervolgens een ander, opgewekter geluid. De paradox wordt niet opgelost, het probleem verdampt als

het ware. Het is alsof het communisme komt aangevlogen ‘als een vogeltje uit het paradijs’ (161). Doordat machines de last van de arbeid op zich nemen, ontstaat volop ruimte voor de vrije creativiteit van elkeen. Marx voorspelt hier als het ware de kenniseconomie en de informatiemaatschappij. Maar vooral, de gedroomde maatschappij komt tot stand zonder strijd of revolutie. ‘Geen spoor van grimmigheid, onderdrukking of vervreemd bestaan. Integendeel, de technobuik is een oord van vrijheid en vreugde een groot feest. En raar maar waar, er kwam geen revolutie aan te pas.’ (160) Weyns verwoordt hier een erg irenische visie, waarbij hij zich wellicht eerder laat leiden door Paul Mason, met zijn *Postkapitalisme*, dan door de Italiaanse radicalen. Antonio Negri schreef *Time for Revolution*. De tegenstelling tussen de oude eigendomsverhoudingen (het private bezit) en de nieuwe productiekrachten (het algemene intellect) in het postfordisme wordt geenszins zonder slag of stoot opgeheven. De menigte, aldus Negri, moet daartoe macht verwerven, zich organiseren en krachtadig de maatschappelijke verhoudingen revolutioneren. De maatschappelijke verhoudingen gaan niet ‘vanzelf’ aan het dansen.

In de slotalinea’s keert ‘die vervelende kwestie’ (169), de paradox van vrijheid en onderdrukking, onvermijdelijk terug. De auteur geeft als reden dat Marx twee onverenigbare genres, profetie en wetenschap, vermengt. Doordat hij zijn profetische toorn tegen het kapitalisme verpakt als wetenschappelijke uitspraken geeft hij de indruk dat zijn profetieën vanzelf zullen uitkomen. Daardoor zagen veel aanhangers hun geloof in Marx’ boodschap als wetenschappelijke werkelijkheid. Weyns volgt Karl Popper in *De open samenleving en haar vijanden*: het dogmatisme m.b.t. de kennis leidt tot totalitarisme m.b.t. de politiek. De ambivalentie blijft bestaan. De auteur maakt van de nood een deugd: ‘Marx gaf een geweldige aanzet tot scherpe maatschappijanalyse. En hij gaf een al even grote aanzet tot dwaze, vernietigende waan. Dat kon alleen een volbloed dialecticus.’ (172)